

Tarihsel Süreklilikte Hatay-Belen Kazası ve Türkmenleri

Alaattin OĞUZ¹

ÖZ

Osmanlı'nın imparatorluğa uygun bir toplum oluşturma çabası, birçok farklı halkı Türk ve İslami nitelikler çerçevesinde örgütleyerek bağlantı noktaları yaratmıştır. Yönetici elitler ve bölge konjonktüründe, yükselen ve hakim değer Türklük ve İslam'dı. Osmanlılar on yedinci yüzyılın tartışmalı dönemlerinde Anadolu'da yerel halkla daha kurumsal ilişkiler kurdular. Gerek yönetsel gerekse eğitsel alanlarda bağlantılar kurarak bölge halklarının devlet kurumlarına katılımını artırmayı amaçladılar. Post klasik dönemde Osmanlılar bu bağlantıyı bazen yerel yöneticiler, bazen de eşkıyalık faaliyetlerine müdahale sonrası asayişin temini ile sağlama yoluna gitmiştir. Bu katılımlar sayesinde yerel halklar devlet kurumları ile eş güdümlü sosyal düşünce ve pratikleri içselleştirerek yönetici elitlerin norm ve değerleri ile ortak bir ilişki imkanı sağlanmış olacaktı. Bu bağlantıyı büyük oranda yerel elitler eliyle gerçekleştiren Osmanlılar, vergi toplama, askerlerin ihtiyacının karşılanması, özel görevlendirme ve kaçakların cezalandırılması gibi uygulamalarla sosyal disiplini sağlamış ve kendi örfüne bağlı kalmıştır. Bu bağlamda Meeker'in (2001) argümanlarından yola çıkarak Hatay-Belen ilçesinin -tarihi ve stratejik konuma sahip olmasının da getirisıyla- devlet ve toplum arasındaki güçlü bir etkileşim sahası olduğu söylenebilir. Tarihsel sosyolojik ve antropolojik bir bakış açısıyla bakıldığında modern devletin ulus yaratma projesine dayanak olarak belirli bir etnik grubu ve dini inancı kendine ideal model olarak seçmiş ve fakat bu seçme faaliyeti, milliyetçiliklerin ortaya çıktığı on dokuzuncu yüzyıl koşullarından çok öncesinde bünyesinde kültürel ve etnik süreklilikler taşımaktadır (Smith, 1986). Meeker, modern anlamıyla milletin ulus-devletin bir nedeni değil, bir inşası olduğu Gellnerci görüşünün Osmanlı örneğiyle tutarlı olduğunu savunmaktadır. Devlet Türkmenleri kritik noktalara transfer etmiş, bazı yerlerde vergiden muaf tutmuş, millet sistemiyle İslam halklarını di-

¹ Dr. Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Denizli/Türkiye
E-posta: aoguz@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6908-2820.
DOI: 10.32704/erdem.2023.84.087
Makale Gönderim Tarihi: 05.09.2022 *Makale Kabul Tarihi: 08.06.2023 (Araştırma Makalesi)

đerlerine üstün hale getirmiş ve atadığı hocalar yoluyla da Sünniliđi ana mezhep olarak tahkim etmiştir. Burada oluşan sosyal disiplin yerleşik hayata uygun görölmekteydi. Bir dağ geçidi olması ve Arap topraklarına açılan bir köprü olması nedeniyle Belen’de özellikle iskan edilen Türkmen aileler, inşa edilen külliye ve halkın da devlete kritik zamanlarda yaptığı katkılar, devletin pratikte idealize ettiği disiplin açısından fonksiyoneldir. Bu iskanlarda Müslüman Türkmenlerin seçilmiş olması, modern ulus-devlete geçişte ve ulus inşasında ortak bir tarih miti, vatan sevgisi, milli onur ve ortak kader birliği gibi başlıklar açısından dinamik bir düzlem yaratmıştır.

Anahtar Kelimeler: Derbent, ulus inşası, süreklilik, milli kimlik

The Town of Belen, Hatay and the Turkmens in Historical Continuity

ABSTRACT

The Ottomans' effort to create a society suitable for the empire made connection points by organizing many different peoples within the framework of Turkish and Islamic characteristics. In the conjuncture of the ruling elites and the region, the rising and dominant value was Turkishness and Islam. The Ottomans established more institutional relations with the local people in Anatolia during the controversial periods of the seventeenth century. They aimed to increase the participation of the people of the region in state institutions by establishing connections in both administrative and educational fields. In the post-classical period, the Ottomans tried to provide this connection, sometimes by local administrators and sometimes by giving security after intervention in banditry activities. Thanks to these participations, local people would internalize social values and practices in coordination with state institutions and also reach an opportunity for a proper relationship with the norms and values of the ruling elite. The Ottomans, who made this connection to a large extent by the local nobility, provided social discipline with practices such as tax collection, meeting the needs of the soldiers, special assignments, and punishment of fugitives, and remained loyal to their customs. Based on Meeker's (2001) arguments, the Hatay-Belen district is a vital interaction area between the state and society -with the benefit of its historical and strategic location. From a historical, sociological, and anthropological point of view, the modern state has chosen a particular ethnic group and religious belief as the ideal model as the basis for its nation-building project. Still, this selection activity had cultural and ethnic continuities long before the nineteenth-century conditions when nationalism emerged (Smith, 1986). Meeker argues that the Gellnerian (1983) view that the nation in its modern sense is not a cause but a construction of the nation-state is consistent with the Ottoman example. The state transferred the Turkmens to critical points, exempted them from taxes in some places, made the Islamic peoples superior to the others with the millet system, and strengthened the Sunnism as the prominent sect through the teachers it appointed. The social discipline formed here was seen as suitable for a settled life. Since it is a mountain pass and a bridge opening to the Arab lands, the Turkmen families settled in Belen, and the contributions of the people to the state at critical times are functional in terms of the discipline idealized by the state in practice. The fact that Muslim Turkmens were elected in these settlements created

a dynamic platform in terms of topics such as a shared history myth, patriotism, national honor, and common destiny in the transition to the modern nation-state and nation-building.

Keywords: Mountain-pass, nation formation, continuity, national identity

Giriş

En genel tanımıyla derbentler taşra bölgelerinde güvenlik amacıyla kurulmuş stratejik teşkilatlara denmektedir. Kelime olarak set oluşturma anlamına gelir². Osmanlılar döneminde kendine yeter bir özellik gösteren derbentler, zaman içerisinde doğal bir büyümeyle köyden kasabaya geçiş özelliği göstermişlerdir. Prosedür olarak yörenin kadısı ya da sancak beylerinden birisi merkeze belirli bir noktanın derbent haline getirilmesi için bir rapor yazar ve yapılan incelemeler, avantaj ve dezavantajlar göz önünde bulundurularak derbent kurulur ya da kurulmazdı. Güvenliğin sağlanması amacının dışında, bölgenin iskana açılarak şenlendirilmesi de derbentlerin oluşturulma nedenlerinden birisidir. Bölgeye külliye ve devlet kurumlarının inşa edilmesiyle birlikte, yerleşik ve düzenli bir hayatın da önü açılmış olmaktadır. Derbentlere yerleştirilen halka da belirli miktarlarda toprak verilir ve kendilerinden beklenen görevler karşılığında temel vergilerden muaf tutulurlardı. Kimi durumlarda derbent çevresinde eşkıyalık faaliyetleri arttığında devlet derbentlere fazladan destek verir, kimi durumlarda da ileri gelen beylerle işbirliğine giderek derbent çevresinin sükunete kavuşmasının yollarına bakılırdı. Özellikle on sekizinci yüzyılda artan eşkıyalık faaliyetleri neticesinde bazı derbentlerin terk edildiği ve devletin de bazı tedbirler alarak derbentleri yeniden onarma yoluna gittiği görülmüştür. Tanzimat dönemine değin jandarma ve polis teşkilatının olmaması nedeniyle taşrada derbentlere çok fazla görev düşmekteydi. 1844'te yürürlüğe giren ve bir bakıma jandarma teşkilatının ilk versiyonu sayılabilecek Zaptiye teşkilatının kurulmasıyla birlikte güvenlik olgusu daha merkezi bir idareden sağlanmaya başlanmış ve aşamalı olarak derbent teşkilatı gözden düşmüştür³.

Hatay bölgesi, derbent teşkilatları bakımından yaygın özellikler gösteren bir yerdi. Payas, Belen, Bakras ve Karamurt derbentlerini tümü bir hat üzerinde bulunuyordu ve dönem dönem önem dereceleri değişse de Osmanlılar döneminde ağırlıklı olarak Belen derbentinin üzerine gidildiği görülmektedir. Belen kazasına Yavuz Selim döneminde inşa edilen derbende, Kanuni Sultan Süleyman devrinde Kayseri'den Türkmen aileler getirilmiş, büyük bir külliye kurularak da bölgenin iskana açılması sağlanmıştır. Getirilen ailelerin Türkmen olması ve bölgenin stratejik önemi nedeniyle merkezle kurulan sıkı ilişkilere bakılarak, bu bölge üzerinden Osmanlı yönetici

² Farsça bir kelimedir. *Der* geçit, *bend* de set, tutma gibi anlamlara gelir.

³ Ayrıntılar için bkz: Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1990.

sınıfının dünya görüşünün ve anlam dünyasının yerelle nasıl ilişki kurduğu, diğer bir deyişle bu etkileşimin bir örneği olarak Belen'deki Türkmen nüfus üzerinden nasıl bir ideoloji ve disiplin faaliyetinin yaşandığını göstermek bu çalışmanın amacıdır. Tarihsel sosyolojik ve antropolojik bir bakış açısıyla bakıldığında modern devletin ulus yaratma projesine dayanak olarak belirli bir etnik grubu ve dini inancı kendine ideal model olarak seçmesi bir gerçeklikse, bu seçiciliğin milliyetçiliklerin ortaya çıktığı on dokuzuncu yüzyıl koşullarından çok öncesinde ve fakat farklı bir dünya görüşüyle inşa edildiği de başka bir gerçekliktir. Modern milli kimliğin inşasında tarihsel bağları önemseyen antropolog Michael Meeker, modern anlamıyla milletin ulus-devletin bir nedeni değil, bir inşası olduğu Gellnerci (1983) görüşün Osmanlı örneğiyle tutarlı olduğunu savunmaktadır. Meeker'a göre Türkiye'nin modernliğinin çözümlenmesi için, Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik çağına ve onun zengin ve güçlü ailelerine, farklı bölgelerin yerel ileri gelenlerine kadar araştırılmalıdır. Sözü geçen eşraflar mezkur bölgelere hakim iken, aynı zamanda devletin bir nevi temsilcisiydi. Meeker, 1970'lere kadar özellikle Karadeniz bölgelerinde bu bağlantının izini sürdü. Her ekonomik dönemde, bu aileler/aşiretler uyum sağlar ve konumlarını da muhafaza etmeye devam ederler (Meeker 2005a, 2005b ve 2007). Meeker'in çalışmaları, devlet aygıtlarının, özellikle devlet ve İslam'ın farklı düzeylerinin tartışıldığı süreklilik perspektifinden modern ulus oluşumunu analiz etme kapasitesine sahiptir ve bu anlamda Anthony Smith'in süreklilik tezlerine somutluk kazandırmaktadır⁴. Bu odak, özellikle imparatorluğun Müslüman tebaasıyla ilgilidir. İnsanlar çeşitli dillere ve gruplara sahip olsalar da asıl belirleyici dindi ve modern formda bir etnik sorunsal söz konusu değildi. Bu çalışmada hedeflenen, Michael Meeker'in (2001) devlet ve toplumun ilişkiselliği üzerinden tanımladığı bir makbul toplum formasyonunun Osmanlı imparatorluk düzeni içerisinde kurgulanma pratiklerini Hatay-Belen özelinde yeniden göstermeye çalışmaktır. Böylece kültürün siyasetle iç içeliği olgusunun, devlet odaklı ve "Osmanlı barışı" idealini benimsemiş Osmanlı siyasetinde dahi ne derece fazla kanıtlar sunduğunu göstermek, modern ulus-devlet ideolojisiyle devamlılıkları gözler önüne sermek bu çalışmanın ulaşmak istediği nokta olacaktır.

⁴ Anthony Smith'in kültürel ve etnik süreklilik teması için bkz. Anthony Smith, *National Identity*, Penguin Books, London, 1991.

1.Tarihte Hatay ve Türkmen Toplulukları

Antik çağda Büyük İskender'in İskenderun'da Pers Kralı Darius'la savaşmasından önce Fenikeliler tarafından İskenderun yöresinde liman merkezli bir yerleşimin varlığı mevcuttu. Fenikeliler döneminde şu anki şehrin 30 km. kuzeyinde oluşturulmuş bu liman ve çevresi birimine Myriandrus adı verilmiştir ve bu bölgeye Rumlar yerleşmiştir⁵. Büyük İskender M.Ö. 333'teki zaferinden sonra bu bölgeye kendi adını vererek İskenderun'un daha iç kısmında bir liman kurarak Suriye taraflarını kontrol altında tutmak istemiştir⁶. (Güçlü 2001: 6)). 1098-1268 yılları arasında bölgeyi Haçlılar yönetimleri altında tutmuşlardır. Bu yıllarda bölgeye İran tarafından ciddi bir Türkmen göçü gerçekleşmiştir. 1516 yılında bölgeye Osmanlılar'ın gelişine kadar Hatay, Memlükler'in idaresindeydi. Gerek İran üzerinden gelen Türkmen göçleri, gerekse Yavuz Selim'in ve Kanuni Sultan Süleyman'ın yerleştirdikleri Türkmen ailelerle birlikte bölgedeki Türk nüfusu ağırlıklı bir hale gelmiştir. Fakat Adana üzerinden gelen hat, Suriye ve Arap bölgelerine doğru bir ticaret ve hac yolunun geçiş noktasını işgal ettiği içindir ki Torosların bir uzantısı olan Amanos dağlarının iki yanı boyunca yüzyıllar boyunca yarı-göçebe toplulukların oluşturdukları kaos ve eşkıya gruplarının kervanlardan elde ettikleri haraçlar nedeniyle, bölgenin ciddi bir düzensizlik içerisinde olduğu bir gerçekliktir.

Osmanlı döneminde bu iki özelliği ile stratejik öneme sahip Belen geçidi ve Hatay bölgesinin kısa bir süre Mısırlı İbrahim Paşa idaresinde olması dışında I. Dünya savaşı ertesinde Fransız idaresine geçene kadar, bölge sürekli Osmanlı idaresinde kalmıştır. İttihat Terakki Fırkasının yönetimi yıllarında ulusal strateji ve güvenlik gerekçeleriyle İskenderun körfezine büyük önem vermiş, denizden gelebilecek tehditlere karşı burasının Anadolu içlerine girişini engelleyecek güvenli bir nokta olarak değerlendirmiştir. Aslına bakılırsa on dokuzuncu yüzyıla gelinceye kadar Belen geçidi üzerinden Suriye içlerine geçmekte olan güzergahın dışında İskenderun'un tarih sahnesinde çok önemli bir konumu olmadığı söylenebilir. Hatta Belen sancağına bağlı bir iskele durumunda iken, Osmanlı'nın sonlarına doğru Payas sancağının gelişimiyle buraya bağlı hale gelen atıl bir noktaydı İskenderun⁷. Bununla

⁵ Şimdiki İssos harabelerinin olduğu bölge.

⁶ İskenderiye şehrine göre daha küçük bir körfeze sahip olması nedeniyle orijinal adı Alexandretta'dır. Bu da Alexandre'in küçültme eki almış halidir. Bu nedenle Türkçede İskendercik anlamına gelir. İskenderiye ise İskenderun'un güney-batı yönünde kalan büyük bir limana sahip bir Mısır şehridir.

⁷ Hatta devletin İskenderun'a ilk resmi yatırımı 1860lar'da bir meydan kökü işletme imalathanesinin

beraber on dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde Avrupalı devletlerin sömürgeci faaliyetleri ve bu bağlamda orta doğuda bilhassa petrol üzerinden egemenlik tesis etmeye ve mücadeleye girişmeleri, İskenderun'u stratejik bir nokta haline getirdi. Arap bölgesinin Akdeniz sahilini kontrol altında tutmanın en kritik noktalarından birisi İskenderun'du. Rusya'nın Akdeniz'e inme planının en önemli noktasını İskenderun oluşturmaktaydı. Aynı şekilde İngilizler de İskenderun'u ele geçirerek Fransız yayılmasına karşı bir kale oluşturmak niyetindeydiler. Bu gibi sebepler dolayısıyla ki İttihat Terakki Fırkası hükümeti bu doğal kale konumundaki İskenderun'u muhafaza etmeye çalışmış, fakat I. Dünya savaşındaki ağır yenilgi buna engel olmuş ve bölge Fransızların yönetimine girmiştir. Kaldı ki bu dönemdeki nüfus ve iskan politikaları tamamıyla Türklerin lehine gelişmekteyken savaşın ağır yıkımı bu bölgenin kolaylıkla Türk hükümetinin elden çıkarmasına yol açmıştır.

Helenistik, Roma ve Bizans yıllarında Süryanice, Aramice, Yunanca ve İbranice bölgede konuşulan başlıca diller arasındaydı. Emeviler'in yedinci yüzyılda faaliyetleri bölgede İslam kültürünü egemen kılmaya başladı (Haddad 1971: 14). On birinci yüzyıldaki Türkmen göçleriyle birlikte Türk nüfusu varlığını ciddi bir şekilde hissettirdiği ve Kürt aşiretlerin de az da olsa doğu tarafından bölgede varlıklarını hissettirdikleri bilinmektedir. Arapların her ne kadar dönem dönem Hatay civarında ve yarı göçebe gruplar olarak etkinlikleri olsa da, bu hal daha çok Türkmenlerin büyük gruplar halinde Hatay'dan güneye ve kuzeye doğru periyodik hareketlenmeleriyle oluşmaktaydı. Türkmen gruplar gerek güneyde Arap aşiretleriyle yaşadıkları sorunlar, gerekse Anadolu içlerinde yaylak alanlarına seyahat ederken yerli halkla yaşadıkları sürtüşmeler nedeniyle sürekli bir değişim ve insan hareketliliğinin merkezinde olmuşlar, ve bu özellikleriyle de Anadolu'ya hükmetmiş krallık, beylik ve imparatorlukların ilgilenmek zorunda kaldıkları topluluklar olmuşlardır (Sümer 1999: 190-192). Bölge Osmanlı hakimiyeti altındayken Mısırlı İbrahim Paşa'yla yapılan savaşın dışında büyük bir savaşa tanıklık etmemiştir. Bununla birlikte İskenderun ve Samandağı'nın sahip olduğu limanlar ve Belen geçidinin bir geçiş yolu olarak önemli olması nedeniyle bölge dönem dönem aşiretler arası mücadelelere istikrarsızlıklara sahne olmuştur.

açılmasıydı. Bu döneme kadar iskanın yaygınlaşmasının ve bölgeye devlet yatırımının önündeki en büyük engel bölgedeki dayanılmaz sıcak ve nem oranı, ve bataklık dolayısıyla oluşan sıtma salgınlarının yaşamı olumsuz etkilemesiydi. Şehrin denizle Amanos bağlantısı arasındaki delta kısmının bataklıklardan oluşması bu durumun tetikleyicisiydi..

Bu Türkmen kabileleri on bir ve on üçüncü yüzyıllar arasında Türkistan, Horasan ve Azerbaycan bölgelerinden gelen Oğuz ve Türkmen boylarından oluşmaktaydı. Bu hareketlenmelere paralel olarak Anadolu içlerine ulaşmış bulunan diğer Türkmen boyları ise Bizans, Osmanlı ve Selçuk idarelerinde yaya ve müsellemler olarak askeri organizasyonlar içerisinde bulunmuşlar ve Osmanlı döneminde yerli halkın İslamlaşması politikalarına dönük olarak fethedilen bölgelere iskan edilmişlerdir (Akdağ 1999: 35). Fethedilen yerlere yerleştirilen Türkmenler yerleşik hayata geçmeleri ve devletle ilişki halinde olmaları nedeniyle konar-göçerlikten kalma geleneksel özelliklerini yitirmişlerdir. Diğer taraftan Anadolu'nun içlerinde, güneyde ve doğuda yaşayan Türkmen grupları ise Osmanlı imparatorluk sistemiyle çok sonraları, on yedinci yüzyıldan itibaren sıkı ilişkilere girmiş olduklarından dolayı, batılılaşma süreciyle birlikte ve İttihat Terakki Fırkası dönemlerine kadar geleneksel konar-göçer özelliklerini korumayı sürdürmüşlerdir. Konar-göçer topluluklar Osmanlı zamanında Yörükler ya da Türkmenler adlarıyla bilinmekteydi, ki bu dönemde devletin dini sınıflara göre idari taksimat yaptığı düşünülürse Türkmenlere etnik ya da yaşam tarzı dolayısıyla bir yakınlık gösterilmediğinden bahsedilebilir. Zira Osmanlı hanedanı kendi yönetsel anlayışında devşirmelere, saray dışında da atadığı valilere ya da bölgesel temsilcilere görevler dağıtmaktaydı. Bunun yanında Türkmenlerin fonksiyonelliği, onları devlet nezdinde başvuru bir kaynak haline de getiriyordu. Sözelimi kaynaklar duraklama ve gerileme dönemlerinde Hatay Türkmenlerinden çok sayıda asker toplandığı, ya da seçili olan askerlere bu toplulukların iase sağladığını göstermektedir. Anadolu'da yaşayan Türkmenler her ne kadar göçebe olarak adlandırılmış olsalar da, bu topluluklara yarı göçebe ya da konar-göçer demek daha doğru olacaktır (Orhonlu 1987: 12). Zira bu gruplar yazları Sivas taraflarına, kışları da Hatay'a geri dönmelerinin yanında, bir takım zirai faaliyetlerinde de bulunmaları dolayısıyla tam anlamıyla göçebe sayılamazlar. Bunun dışında merkezin bu topluluklarla ideolojik-dini bir dolayımından ziyade, genel asayiş meselesi üzerinden sıkıntılar yaşadığı bilinmektedir. Bu sıkıntılarının başında da göç esnasında bu grupların yerleşik ahalinin mallarına zarar vermeleri ve kamu düzeninin bozulmasına yol açmış olmalarıdır. Fakat tüm bu olumsuz tabloya karşın Osmanlılar'ın bu yarı-göçebe Türkmen topluluklarını yerleşik hayata sokmak gibi çabası olmamıştır (Orhonlu 1987: 13). Bunun birkaç nedeni vardır. Öncelikle Osmanlı sisteminde fethedilen yerin farklı alanlardaki düzenlerine müdahale edilmesi ender görülen olaylardandır. Konar-göçerler fethedilen bölgelere yerleştirilirken onların yarı göçebe

olmaları göz önünde bulundurularak, yeni toplumsal şartlara rahat adapte olacakları düşünülmüştür. Özellikle Rumeli'deki fetihler sonrasında bu sistem uygulamaya konmuş ve başarılı sonuçlar alınmıştır. Bununla birlikte Anadolu'da yaylayan ve kışlayan gruplara da asayişin temini gibi konuların dışında yerleşik hale getirme odaklı bir müdahale olmamıştır. Konar-göçer özelliklerini sürdürmeleri dahilinde dahi Osmanlılar Türkmenlerle sıkı ilişkiler kurmakta bir zorluk çekmemiştir. Savaşlara asker toplama dönemlerinden çok önceleri Osmanlılar'ın bu topluluklardan hayvansal ürünler temin ettiği ve yine savaşlarda kullanmak üzere at ve silah tedarik ettiği bilinmektedir (Halaçoğlu 1991: 15).

2. Osmanlılar ve Türkmenler

Osmanlı'nın Hatay bölgesindeki Türkmen topluluklara önem veriyor oluşunun bir nedeni de daha güneyden Anadolu'ya sızmaya çalışan Arap göçebelerine bir tampon bölge sağlamaya çalışmaktı. Osmanlılar'ın II. Viyana kuşatmasından sonra (1683) geri çekilme sürecine girmesi gözleri Anadolu topraklarında yaşayan göçebe gruplar üzerine çevirdi. Arap göçebelerine karşı bir tampon oluşturma isteği ve düzenli olarak konar-göçerlerden vergi toplama isteği Osmanlılar için bu göçebe toplulukların yerleşik hale getirilmesinde artık kaçınılmaz bir durumu ortaya koymaktaydı. Her ne kadar göçebelğin izi günümüze değin varlığını göstermiş olsa da özellikle on dokuzuncu yüzyıl boyunca Hatay bölgesinde devlet güçleri ve konar-göçer aşiretler arasındaki mücadele düzeyi had safhaya ulaşmıştır. Osmanlılar bu grupları Halep eyaletine bağlı sancaklarda sabit bir konumda bulundurma kaygısında olmuştur. Kaynaklar on dokuzuncu yüzyılın fazlasıyla kritik ve belirleyici olduğunu göstermektedir.

İdari olarak bu gruplarla devlet arasında voyvoda adı verilen temsilciler bulunuyordu ve bu voyvodalar bilhassa vergilerin belirlenmesi ve toplanmasında aracılık rolünü üstlenmekteydi. Bu kişiler çoğunlukla yerel idareden seçilmiş ve merkezce atanmış olurlardı. Voyvodalar hayvan sayımı, üretim düzeyi gibi başlıklarda bir hesaplama gider, vergi miktarını tayin eder ve toplanan vergilerden de yüzde 25 pay alırdı (Orhonlu 1987: 19). Fakat konar-göçerlerin yaylak ve kışlak hayatı esnasındaki hareketlilikleri bazı bakımlardan idari denetimi zor durumda bırakabiliyordu. Büyük grupların işleri voyvodalar eliyle ve bağlı oldukları sancak ve eyaletler üzerinden sağlanabiliyorken, küçük ve denetimde tutulamayan gruplar ise o grubun ileri gelen beyiyle kurulan irtibat neticesinde sağlanıyordu.

Tüm bunlardan yola çıkarak genel olarak Anadolu'daki, özelde ise Hatay bölgesinin konar-göçerlerin başıboş ve devletten bağımsız bir şekilde hareket ettikleri iddiasının geçersiz olduğu sonucu çıkarılabilir. Zira gerek vergi tahsili, gerekse savaş malzemelerinin temini ve artı ürüne el koyması bakımından merkezi idarenin bu gruplar üzerinde olağan bir etkinlik sahası yarattığı ortadadır. Bu gerçek ise meselenin bir diğer boyutunu, yani merkezi idarenin konar-göçerlere, konar-göçerlik yaşam tarzının devamı hususunda ne dereceye kadar müsamaha gösterdiğini anlamayı zorunlu kılıyor. Dini inanış, etnik aidiyet ve yaşam tarzının, Osmanlı sevk ve idaresine temas etmediği müddetçe merkezi idareyi rahatsız etmediğini, bununla birlikte bunun bir asayiş meselesi haline geldiği durumlardan sonra devletin bu grupları kendine dert etmeye başladığı görülmektedir. On altıncı yüzyıldan itibaren devletin konar-göçer grupları daha küçük idari gruplar dahilinde kontrole tabi tutması ve bu grupların boy yaşantısından cemaat yaşantısına doğru geçiş yaşamaları, bunun en açık göstergesidir.

Hatay bölgesinin Türkmenleri, Türklerin Anadolu'yu ele geçirmesinden önce (dokuz ve onuncu yüzyıllar) bölgeyle temas kurmuş ve varlıkları günümüze değin çeşitli iniş çıkışlarla da olsa devam etmiştir. Bu durumun oluşmasında Memlük ve Osmanlı hakimiyeti olumlu bir rol oynamıştır. Bu bölgenin yerleşikleri Halep Türkmenlerine dayanır. Oğuz boyuna mensup bu gruplar Harzemşahlar'ın İran'a saldırması üzerine bölgeden kaçarak Halep ve Hatay yöresine gelmiştir. Bir diğer kol ise güney doğu Anadolu tarafına göç etmiştir. Halep Türkmenleri büyük bir kol olması nedeniyle bazı yerlerde Türkmen ellerinin anası olarak isimlendirilmiştir. Şimdiki Payas kazasında Üzeyr sancağı bulunmaktaydı ve buraya bağlı Belen'de Hazinli Oymağı ve Gündüzlü cemaati yaşamaktaydı. Payas'tan bir hat takip edip Belen üzerinden Amik ovasına ve oradan da Antakya havalisine kadar olan bölgede çok sayıda Türkmen grubu yaşamaktaydı. 1865'te Fırka-i Islahiye'nin bölgeye gelmesi hadisesine kadar Amik Ovası ve Amanos dağları civarında Avşarlar, Bayadlar ve diğer küçük topluluklardan Elbeyli Aşireti, Çepniler, Salurlar ve Eymürler toplulukları yaşamaktaydı. Yukarıda belirtildiği gibi ikinci Viyana kuşatmasının başarısızlığını müteakip Osmanlılar o döneme değin pek müdahale etmedikleri aşiretlerden daha fazla faydalanma yoluna gitmişlerdi. Bunun en önemli nedenleri arasında bölgedeki eşkıyalık faaliyetlerine son vermek, üretimi kontrol altında tutmak ve düzenli vergi tahsil edebilmek gelmektedir. Bu bağlamda on yedinci yüzyılın sonlarından başlayarak on dokuzuncu yüzyıl sonuna kadar bölgede sistematik bir şekilde konar-göçerlerin iskan edilmesi politikası uygulanmıştır. Hatay

bölgesi Yavuz Sultan Selim'in 1516'daki Mercidabık seferiyle Osmanlılar hakimiyetine girmişti. Osmanlılar'ın Avrupa seferlerinde kayıplar yaşaması ve aynı zamanda gerçekleşmekte olan yeni bürokratik merkezîyetçi siyasetin Avrupa'da kendini hissettirmesi Osmanlılar'ın da kendi hakimiyetindeki bölgelere yeni bir merkezîyetçi tutumu göstermesini zorunlu kılmaktaydı. Konar-göçerlerin yeni sistemde varlıklarını devam ettirebilmesi devletle daha sıkı ilişkilerde bulunmalarını gerektiriyordu. Bu nedenle Osmanlılar eşkıyalık olaylarına karşı tavizsiz davranmış, bu topluluklara iskanı dayatmış ve kontrol etmekte zorlandığı topluluk ileri gelenlerine de bölge valilikleri tahsis ederek merkezi idareye bağımlı kalmalarını sağlamaya çalışmıştır (Öztürk 1990: 969).

Devletin seferde bulunduğu zamanlarda bu grupların düzen bozucu faaliyetlerine daha fazla giriştikleri görülmektedir. On sekizinci yüzyıla bütünlüklü olarak baktığımızda Payas'tan başlayarak Belen, Antakya ve oradan da Halep'e kadar uzun ve geniş bir alanda eşkıyalık faaliyetlerinin durmaksızın devam ettiği görülecektir. Bu gibi hadiseler devletin bu bölgelere daha fazla müdahale etmesine ve vergi yükünü artırmasına neden olurken, bir döngü olarak devletin baskısı ve eşkıyalık faaliyetleri birbirini etkileyen bir döngüsellik yaratmıştır. Bu durum kaçınılmaz olarak zirai üretimin düşmesine, bölgeden merkezi şehirlere göçün aşırı şekillerde artmasına neden olmuştu. Sözgelimi Osmanlı idaresi 1748'te bir direktifte bulunarak Payas-Antakya arası bölgenin eşkıyalardan temizlenmesi mücadelesine girişmiştir. 1765'te Payas sancağındaki beylerle bir anlaşma sağlanarak bölgede eşkıyalığa izin verilmeyeceği taahhüdü alındı. Kısa süreli bir durgunluk dönemi yaşansa da Amanos dağının doğu tarafında Reyhaniye aşiretinin faaliyetleri devlet için bir başka sıkıntılı yeri işaret ediyordu. Amanoslar'ın doğu yakasındaki aşiretler ise 1865'teki Fırka-i Islahiye'nin bölgeye gelmesine kadar konar-göçerlik özelliklerini sürdürerek, merkeze karşı direnmeye devam etmişlerdir. Fırka-i Islahiye'nin bölgeye gelişi çok kritik bir dönemeci işaret eder. Osmanlı birlikleri yereldeki bazı aşiretlerle anlaşıp, direnişe geçen diğer aşiretlerin üzerine gitmiş, sonuç olarak da Islahiye, Hassa ve Reyhanlı ilçeleri buradaki bir çok aşiretin zorunlu iskanı neticesinde oluşturulmuştur. Osmanlı paşalarından Ahmet Cevdet Paşa'nın öncülüğünde gerçekleştirilen bu mücadelenin sonucunda bölge önceki dönemlerden farklı olarak, merkez açısından idari rahatlığa kavuşmuştu (Canbolat 2006: 74-85).

3. Belen Kazasının Oluşumu ve Siyasal Etkileşim

Fırka-i Islahiye'nin girişimleri sonucunda Halep sancağına bağlı olan Belen Kazası Payas'a bağlandı. Eskiden beri Ayne-l Tell, Bakras ve Sarımazi gibi isimlerle anılan Belen kazasına bağlı İskenderun nahiyesi de bulunmaktaydı. Fakat sömürgecilik faaliyetlerine kadar ciddi bir konuma yükselemeyen İskenderun'un görevini o yıllarda ve yüzyıllar boyunca sahip olduğu derbentlik vasfı dolayısıyla Belen üstlenmekteydi. 1860'lardan itibaren İskenderun gelişme göstermiş, devletin yatırımlarda bulunduğu görülmüştür. Sömürgeci faaliyetlerin artışı ile birlikte İskenderun'a batılıların da ilgisi artmış, Osmanlılar tarafından da Arap bölgelerle hızlı bir bağlantı kurulması amacıyla demiryolu projesi gerçekleştirilmiştir. Dönemin modernleşme ve batılılaşma faaliyetlerinden İskenderun ve Belen ilçeleri de etkilenmiştir. II Abdülhamid'in emriyle 1877-78 yıllarında bir Rüşdiye mektebi kuruldu. Antakya'daki Rüşdiye Mektebi ise 1883 yılında inşa edilmiştir. Demiryolu inşaat çalışmaları, gümrük binaları ve açılan okullar bu dönemde İskenderun, Belen ve Antakya yöresindeki canlılığa işaret eder. Fakat bu dönemde İskenderun ve havalisini olumsuz etkileyen bir gelişme olarak 1869 yılında Süveyş kanalının açılmasını sayabiliriz. Gözden düşen İskenderun limanını yeniden canlandırmak için Halep-İskenderun arasında 1886 yılında üzeri hanlarla dolu transit bir karayolu inşa edilerek bir miktar canlılık sağlanabilmiştir.

Belen'de Osmanlılar devrinden öncesine ait olarak gelmiş bir kalıntıdan söz edilememektedir. Her ne kadar Belen olarak anılsa da, on altıncı yüzyıla gelinip de yerleşime açılması sürecine kadar bölgeye Bağras genel adı verilmekteydi. Bağras (şimdi Bakras) adıyla anılan yer Belen ve Antakya arasında kalan bir kaleden adını almaktaydı⁸. Sonraları İskenderun istikametine doğru genişleyen insan hareketliliği Belen ve İskenderun tarafının baskınlığını kaçınılmaz hale getirmiştir. Eskiden beri Anadolu'dan Arap bölgelere bir geçiş noktası olarak hayati bir öneme sahip olan Belen bir geçit olarak askeri bir üs durumunda iken, Yavuz Sultan Selim'in öncelikle Mercidabık seferi sonrası bölgeye bir derbentlik inşa etmesiyle Osmanlı

⁸ Amik ovasına nazır Bakras kalesinin antik çağlardan kalma olduğu tahmin edilmektedir. Şimdiki İskenderun-Antakya yolunun 4 km içinde kalması dolayısıyla artık bir harabe konumundadır. Roma döneminde Pagrai ya da Pagras adlarıyla anılmaktaydı. Haçlılar döneminde tekrar canlanan kale ve civarı, Osmanlılar döneminde de stratejik önemine binaen Türkmenlerin yerleştirilmesiyle iskana açılmıştır. Şu an etrafındaki yerleşim halk arasında Bakras adıyla anılan Ötençay köyüdür ve Belen ilçe merkezine 14 km uzaklıktadır. (bkz: Yusuf Halaçoğlu, "Bakras", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4 (1991).

mülküne dahil edilmiş, Kanuni Sultan Süleyman zamanında da Kayseri yöresinden getirilen 65 Türkmen ailesinin iskanıyla Belen’de yerleşik hayat başlamıştır. Coğrafi olarak bölgede Bakras ve Karamort gibi başka stratejik geçit yerleri olsa da, bunların en kritik noktasını, tam Amanoslar üzerindeki en uygun geçitte olması nedeniyle Belen oluşturmaktaydı. Belen ve çevresi Osmanlı hakimiyetine gelene kadar, geniş bir toprak parçası olarak on ikinci yüzyılda Arap-İslam, on birinci yüzyılda Haçlılar, on üçüncü yüzyıldan itibaren de Mısır-Memlûklüler’in egemenliğine geçmişti. Arap-İslam egemenliğindeyken Bakras sınır bölgesi olarak Bizanslılar’a karşı bir kale görevi görmekteydi. Bu nedenle Araplar Belen havalisine “Maziku Bagras” (Bakras geçidi) ya da “Bab-ı İskenderun” (İskenderun kapısı) demiştir. Belen ilçesinin orta çağ kaynaklarında adı geçmemektedir. Fatih Müderrisoğlu’nun Münecimbaşı Derviş Ahmed Dede olarak bilinen bir tarih yazarından aktardığına göre Kanuni Sultan Süleyman bu bölgeye içerisine han, hamam ve bir mescid bulunan bir köy inşa ettirmiş ve stratejik önemine binaen bölgeye yerleştirilen insanlar üzerinden tekalif-i harbiyeyi (askeri yükümlülükler) kaldırmıştır (Derviş Ahmed 1868: 471, akt. Müderrisoğlu 1994: 238). Başka bir kaynağa göre ise Kanuni zamanında Halep ile İskenderun arasında düzgün bir kara yolu güzergahı arayışındayken şimdiki Bakras (Ötençay) nahiyesine 250 kişilik bir Türkmen topluluğu yerleştirilerek bu bölgeye de “Derbend-i Cebel-i Bakras ma’a İskenderun” (İskenderun’la birlikte Bakras dağı geçidi) denmiştir (1902-1903 tarihli Halep vilayeti salnamesi). Fakat bu iki rivayetin anlatmaya çalıştığı bölgeler farklı olmalıdır. Her ne kadar Bakras’a da bir Türkmen yerleşiminden bahsetmek imkan dahilinde olsa da, aynı zamanlarda Belen’e de bir derbentlik inşasının gerçekleştirildiği kesindir⁹. Bölgeye yerleştirilen ailelere miri araziden toprak dağıtılarak öşür vergisinden muaf tutulmuşlardır. 1770 yılında bölgeye Adana tarafından yeni iskanlar aktarılarak idari olarak daha da büyümesi sağlanmıştır. İlk zamanlar bölgeye yerli halk tarafından Beylan denmiştir¹⁰. Yerleşime açılmadan

⁹ Yukarıda da ifade edildiği gibi merkezi idarenin konumuna göre derbentlik bölgelerinin önem sırasının değiştiği görülmektedir. Sözgelimi Bakras derbendiyle Antakya arasında bulunmakta olan Karamort derbentinin de Belen’den önce var olduğu bilinmektedir. Burası Osmanlılar döneminde bilhassa hacıların güvenliğini sağlamak ve ihtiyaçlarını gidermek amacıyla imar edilmiştir. Aynı şekilde Belen’de olduğu gibi bu bölgeye yerleştirilen konar-göçer gruplar bir takım vergilerden muaf tutulmuştur. Bölge şu an harabe haldedir. (bkz: Nejat Göyünç, “Karamort Külliyesi”, *VIII. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiri*, Ankara 1983, s. 1651-55)

¹⁰ Beylan’ın etimolojisi hakkında birkaç rivayet vardır. İlkinde Beylan kelimesinin “beller” yani tepeler anlamına gelen “Bilan”dan bozma olduğu iddiası vardır. Türkmenlerin bel bölgesi anlamında bu kelimeyi kullandıkları söylenir. Diğer iddia ise normalde yerli halkın buranın yüksek

önce bu bölgeye şimdiki Bakras'ın olduğu alana kadarki bölgeye Bakras denmekteydi. İskandan sonra buraya Bakras'tan farklı olduğunu göstermek amacıyla Belen denmeye başlanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman burayı iskana açtıktan sonra büyük bir külliye inşa ettirmiştir. On sekizinci yüzyılda kısa bir süre Adana sancağına bağlanmış olsa da bölge ilk kurulduğu andan Osmanlı'nın son dönemlerine kadar hep Halep sancağına bağlı olmuştur. Fransız mandası altındaki 1918-1938 yılları arasında İskenderun sancağına bağlı olan Belen, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra da İskenderun'a bağlı bir nahiye durumuna gelirken, 1990'dan itibaren de ilçe statüsüne yükselmiştir.

Bir derbent olduğu için Osmanlı İmparatorluğu açısından stratejik bir öneme sahip olan Belen'de kasaba halkı ulaklar için 20 adet yol beygiri beslemekte, ve aynı zamanda resmi görevliler ve hac yolcuları için de diğer menzil hizmetlerini görmekteydiler. Tüm bu görevler karşılığında tekalif-i harbiye, öşür ve avarız (olağanüstü durumlarda alınan vergiler) vergilerinden muaf tutulmaktaydılar. 1871 yılına ait Hatay vilayeti salnamesine göre Belen'in Bakras, Şembenek, Muhlis Ali, Kinsa ve Hamar adında beş mahalle bulunduğu ve İskenderun iskelesiyle birlikte buraya bağlı 30 köy bulunduğu belirtilmektedir. Belen de aynı zamanda 2 cami, 5 mescit, 1 medrese, 4 mektep, 2 hamam, 4 han, 25 çeşme, 4 kilise, 260 dükkan, 50 mağaza, 16 değirmen, 14 fırın, 6 debbağhane, 2 boyahane, 200 bağ ve 600 bahçe bulunmaktaydı. 1890-91 yıllarına ait salnamede ise bölgenin nüfusu şu unsurlardan oluşmaktaydı: 7232 müslüman ve 1190 ermeni Protestan. Nüfusun hemen hemen yarı yarıya erkek ve kadın olduğu belirtilmektedir aynı belgede. 1900 yılına ait bir salnamede ise yetiştirilen ürünler şu şekilde sıralanmaktadır: buğday, arpa, çavdar, darı, pamuk, meyan kökü, incir, ceviz, badem nar, kavun, karpuz, elma, armut ve üzüm. Aynı zamanda koyun ve keçi beslenmekte, kümes hayvancılığında da ördek besiciliği başta gelmektedir (Müderrişoğlu 1994: 241).

Yine Müderrişoğlu'nun aktardığına göre 1632 yılında Belen'e uğrayan A. Hıbrî Efendi'nin bölge hakkındaki ifadeleri şu şekildedir:

bir bölge olması nedeniyle bölgeye “bel” dedikleri, fakat bağlı olduğu Halep sancağının yöre adlarını araplaştırarak kullanmaları pratiğiyle “bel” kelimesine Arapça özel isim yapma eki olan -en, -an ekini ekleyerek, özel olarak belli bir “bel” (yani tepe) bölgesinin ismi haline getirdikleri de açıklamalar arasındadır. Tabi ki, tüm bu rivayetler bir tarafa, modern zamanlara gelindiğinde artık bu muhite “Belen” denmeye başlanmıştır. Gelgelelim yöre ve çevre halkının eskileri buraya hala “Beylan” ya da “Bilan” demektedirler. (bkz: Besim Darkot, “Belen”, *İslam Ansiklopedisi*, 2 (1949), s. 473-75)

“...Ertesi Bakras nam menzil-ki İskenderun ile mabeyni beş saattir-nüzul olundu. Ve bu menzil Bakrasbeli demekle ma’ruf cebel-i azimin balasında vaki olmuştur. Aslında namı Belen köyüdür. Bakras cebel-i mezkurdadır. Yoldan sapa bir küçücek kal’anın namıdır. Kurbünde olmağla anın namıyla şöhet bulmuştur. Bunda Sultan Süleyman hanın bir cami’i ve bir kargir hanı ve hamamı dahi vardır. Suları vefret üzeredir. Sabıka Yeniçeri kitabetinden ma’zül iken sene-i erba’ine ve elfde fevt olan Malkoç Efendi kurbünde olan rah-ı hatarnaki düzeldip korkuluk yapmıştır. Ve bundan ileri Haleb’le Şam yolu Bakras-beli’nin üzerinden ayrılıp...” (Hıbrî Efendi 1975: 120, akt. Müderrisoğlu 1994: 242)

Bu ifadelerden o yıllarda henüz Bakras ve Belen’in isimlendirilmeleri hakkında bir takım karışıklıkların olduğu anlaşılmaktadır. Zira Hıbrî Efendi de bu yanlış anlamayı düzeltmek amacıyla Belen ve Bakras’ın tam olarak mevkilerini verip ayırıcı özellikleri üzerinde durmaktadır. Bilgilerine başvuru bir diğer seyyah Katip Çelebi ise on altıncı yüzyıla ait gözlemlerinde bölge halkının tekalif-i örfiyeden muafiyetini dile getirir. Bir diğer seyyah J. Carne ise Belen’in coğrafi özelliklerinin üzerinde durarak aynı zamanda bir de bölgeyi resmeden bir gravur çizmiştir. Carne ifadelerinde şunlara yer verir:

“...Belen derin, dar ve yüksek bir vadinin her iki tarafına kurulan bir yerdir. Dağlardan gelen suyun aktığı vadi kasabayı ikiye bölmekte, üç, dört su kemeri ise vadiyi aşmaktadır. Antik dönem özellikleri taşıyan bu su kemerleri günümüzde de hala kullanılır. Evler vadiye yaslanmış biçimdedir. Sol tarafta şehrin küçük bir mezarlığı göze çarpar. Sağda minaresiyle birlikte kubbeli bir cami, üst tarafında büyük bir han bulunur. Bağlarla kaplı Belen’in hoş şarapları vardır. Dağlar denize doğru ormanlarla kaplıdır...” (WCarne 1836: 8-40, 55-56, akt. Müderrisoğlu 1994: 242-43)

4. Modern Milli Kimlik ve Belen

Osmanlı klasik çağı boyunca Belen kritik bir yer işgal etmesi nedeniyle Osmanlı İmparatorluğunun düzen tesisi çabalarında işlevsel rol oynamıştır. Merkezi devlet özelliği taşıması nedeniyle Osmanlı devleti modern ulus devlete geçişte kurumsal avantajları bünyesinde taşımasının yanında,

toplumsal düzlemde Belen gibi kasabalarla kurduğu çok yönlü ilişkilerle de modern milli kimliğin formasyonunda bir takım avantajlara sahip olmuştur. Michael Meeker (2001) tam da bu geçiş araçlarına vurgu yaparak Türkiye Cumhuriyetinin Osmanlı'nın imparatorluk mirasını devralmış olduğunu ve bunun da merkezi idarenin yerel halkla kurduğu ilişkinin açığa çıkarıldığı durumlarda farkına varılabileceğini belirtmektedir. Meeker'ın iddiasına göre modern Türkiye'yi kuran elitler, Osmanlı'nın yüzyıllardır kurduğu ilişkiler boyunca oluşturduğu devlet-toplum ilişkileri üzerinden bir süreklilik kurmuşlardır. Osmanlı'nın klasik yönetim anlayışı birçok farklı halkı Türk ve İslami nitelikler çerçevesinde örgütleyerek siyasal, ekonomik ve kültürel bağlantılar yaratmıştır. Zira yükselen ve hakim değer Türklük ve İslam idi. Osmanlılar on yedinci yüzyılın çalkantılı dönemlerinde Anadolu'daki yerel halkla daha keskin ilişkiler kurmuş, gerek yönetsel gerekse eğitsel alanlarda bağlantı kurmayı elden bırakmayarak, bölge halklarının devlet kurumlarına katılımını artırmayı, en azından ortak değer bağlarını güçlü tutmayı amaçlamıştır (Özbek 2008). Post klasik dönemde Osmanlılar bu bağlantıyı bazen yerel yöneticilerle sıkı bağlantılarla, bazen de eşkıyalık faaliyetlerini bahane ederek asayişin temini bağlamında sağlama yoluna gitmiştir.

Bu katılımlar sayesinde yerel halklar imparatorluk kurumlarının işler kıldığı standart sosyal düşünce ve pratikleri içselleştirmişler ve bir nevi devlet-toplumu haline gelmişlerdir. Bunu büyük oranda yerel elitler eliyle gerçekleştiren Osmanlılar, vergi toplama, askerlerin ihtiyacının karşılanması, özel görevlendirme ve kaçakların cezalandırılması gibi uygulamalarla sosyal kodlarla uyumlu bir toplum yaratma çabasında olmuş, sosyal disiplini önemsemiş ve örfüne sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Bu örfe uygun hareket eden topluluklar merkezle kurdukları yakın etkileşim ve yetkilendirmeler nedeniyle, asayiş sorunlarına karşı bir rol ifa etmekteydiler. Post-klasik dönemde merkezi idarenin baskıyı artırmasıyla yerel güçlerin yükselişe geçmesi bir tesadüf değildir. Bu gibi ilk bakışta bir karşı çıkışı ima eden yerelin yükselişi, merkezi idarenin sosyal disiplini işler kılmak için yerel güçlerle anlaşmasına yol açmıştır. Merkezi idareyle sorunların arttığı durumlarda Osmanlılar çoğunlukla yerel yöneticilerle anlaşma yoluna giderek, bu kişilere bölgenin yöneticisi ünvanlarını dağıtmakta bir beis görmemiştir.

Yerel elitler büyük dönüşümlerin yaşandığı on dokuzuncu yüzyılda devletle ilişki kurma ve işbirliği yapma hususunda uyarlı tavrılar göstermişlerdir. Bunun en iyi örneklerini genel olarak Tanzimat düzenlemelerinin yerel

ileri gelenler tarafından uygulamaya konulmasında görülür. Özel bir örnek olarak ise 1860'larda Fırka-i Islahiye'nin Hatay'daki konar-göçerleri iskana tabi tutarken yerel beylerin desteğiyle ilerlemesi ve istenilen hedefe bu vasıtalarla rahatlıkla ulaşmaları gösterilebilir¹¹. Osmanlı örfünün işler kıldırdığı sosyal disiplin politikası ya da kültürel tanımıyla Müslümanlık ve Türklük üzerinden bir hayat algısının toplumda baskın hale gelmesi, Osmanlılar'ın aslında kendi güçlerine olan inançlarının göstergesiydi. Diğer taraftan tabi olan halklar nezdinde de bu disipline bağlı olmak, bölgenin hakim gücüne sığınmanın avantajlarına sahip olmayı ifade etmekteydi çoğu zaman¹².

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Belen, Anadolu ile Suriye toprakları arasındaki ticaret yollarında hayati bir ulaşım merkezi olarak konumlanmıştı. İlçe, kervan ticaretinin merkeziydi ve Anadolu ile Arap toprakları arasında mal taşımacılığı ve insan hareketliliğinde kritik bir rol oynamaktaydı. Bu anlamda Belen, derbentliğin tanımladığı görevler itibarıyla dış tehditlere karşı bir direnç merkezi konumundaydı. En bilinen örneği Mısırlı İbrahim Paşa'ya karşı bölgede girişilen mücadelelerdi. Bunun dışında hac yolunun ve sürre alayının güvenliğinin sağlanması da kritik görevler arasındaydı. Bu tablo, modern dönemde ulus-devlete geçişte ortak tarih, vatan sevgisi ve ortak gelecek duygusunun sürekliliği anlatısına imkan sağlamıştır.

Osmanlılar, teknik/idari organizasyonlarının yanında toplumla kurduğu kültürel ilişki bağlamında birçok farklı bölgede kurduğu cami, medrese ve mahkeme kurumları ve atadığı görevlilerle İslam'ın merkezde olduğu bir sosyal etik yaratmıştır. Bu kültürel bir hakimiyet alanıdır ve kültürel süreklilikte başat kurumsallıklardan biridir. Somut tarihe bakıldığında Belen, tarihi ve stratejik konuma sahip olmanın da getirisiyle devlet-toplum etkileşiminin en etkin örneklerden biri olmuştur.

Siyasi merkezin uygulamalarda, yani devletin tebayla kurduğu kültürel ilişkilerde Türklük ve İslam'ın verili bir güce ve avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Türkmenlerin kritik noktalara yerleşimi, bazı görevler karşılığında vergiden muaf tutulmaları, pratikte oluşan millet sisteminin ve İslam hakimiyetinin somut örnekleridir. Cuma hutbelerine katılımın teşvik

¹¹ Ki Fırka'nın lideri Ahmet Cevdet paşa, Haziran ayında geldiği bölgeden, görevini tamamladıktan sonra, aynı yılın (1865) kasım ayında, Payas'tan vapura binerek İstanbul'a geri dönmüştür (Buzpınar 1997: 170).

¹² Ayrıntılar için bkz. Michael Meeker, *A Nation of Empire: The Ottoman Legacy of Turkish Modernity*, University of California Press, Berkeley, 2001.

edilmesi, ilmihal kitaplarının yaygınlaşması, atanan medrese hocaları ve kadıların bir sosyal hakemlik görevi görmeleri, İslam'ın pratikteki işlerliğini işaret etmektedir. Belen'de özellikle yerleştirilen Türkmen aileler, inşa edilen külliye, medrese ve cami, devletin pratikte idealize ettiği sosyal düzlemi göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Anadolu'ya doğru sayısız insan hareketliliğine rağmen Türklerin çevre kültürlerden ayrıksı bir sürekliliğe sahip olmasındaki temel belirleyen de bu karşılıklı ilişkidir. Anadolu'daki Türk kültürü, yerel ve bölgesel kimlikler, İslami inançlar ve Türk milli kimliği arasındaki karmaşık bir etkileşimle karakterize edilir ve tarih boyunca süregelen kültürel pratiklere ve inanışlara dayanır. Yukarıda ifade edildiği gibi, bu kültürel süreklilik, Türk dilinin kullanımı, İslami ritüel ve geleneklerin uygulanması ve ortak bir kimlik ve tarih duygusunu pekiştiren mit ve efsanelerin yaratılması çeşitli sosyal ve siyasi mekanizmalar aracılığıyla sürdürülmüştür. 20. Yüzyılda Türkiye Cumhuriyeti de, modern bir milli kimlik inşa ederken bu sürekliliğe yaslanmıştır. Kültürel ve pratik-gündelik hayattaki milliyetçi söylem, işlevselliğini bu şekilde korumaktadır. Sonuç olarak milli kimliğin evrensel bir dünya görüşü olarak toplumsal ilişkilerde devamı sağlanmış olacaktır; ki siyaset ve kültürün iç içe geçtiği günümüz modern toplumunda bu mistifikasyonun bir süreklilik anlatısına imkan verdiği de bir vakıdır.

KAYNAKLAR

- Akdağ, Mustafa (1999). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Ankara: Barış Yayınları.
- Buzpınar, Turfan (1997). "Cevdet Paşa ve Araplar", *Vefatının 100. Yılına Armağan: Ahmet Cevdet Paşa*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 167-177.
- Canbolat, Atilla (2006). "Hatay Türkmen Aşiretleri ve Bu Aşiretlerin İskanı", Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniv., Kahramanmaraş.
- Darkot, Besim (1949). "Belen", *İslam Ansiklopedisi*, 2, s. 473-475.
- Gellner, Ernest (1983). *Nations and Nationalism*, Ithaca: Cornell University Press.
- Göyünç, Nejat (1983). "Karamort Külliyesi", *VIII. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiri*, Ankara, s. 1651-1655.
- Güçlü, Yücel (2001). *The Question of the Sanjak of Alexandretta: A Study in Turkish-French-Syrian Relations*, Ankara: Turkish Historical Society.
- Haddad, Robert (1970). *Syrian Christians in Muslim Society: An Interpretation*, Princeton: Princeton University Press.

- Halaçoğlu, Y. (1991), “Bakras”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4.
- Meeker, Michael (2001). *A Nation of Empire: The Ottoman Legacy of Turkish Modernity*, Berkeley: University of California Press.
- (2005a). “Concepts of Person, Family, and State in the District of Of, Trabzon”, reprinted in *Social Practice and Political Culture in the Turkish Republic, Collected Papers*, İstanbul: The Isis Press, 165-182.
- (2005b). “The Great Family Aghas of Turkey”, reprinted in *Social Practices and Political Culture in the Turkish Republic, Collected Papers*, İstanbul: The Isis Press, 131-64.
- (2007) “The Disorders of an Order: State and Society in Ottoman and Turkish Trabzon”, Benda-Beckmann, K. & Pirie, F. (eds.), *Order and Disorder: Anthropological Perspectives*, New York: Berghahn Books.
- Müderrişoğlu, Fatih (1994). “Bir Osmanlı Türk Şehri olarak Belen”, *Vakıflar Dergisi*, Ankara: TTK Basımevi, s. 237-272.
- Orhonlu, Cengiz (1987). *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Orhonlu, Cengiz (1990). *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Özbek, Yıldırım (2008). “İdeolojinin İnşası: 15-16. Yüzyıl Osmanlı Selatin Camileri”, *Belleten*, Cilt: 72, Sayı: 264, s. 535-566.
- Öztürk, Mustafa (1990), “XVIII yy.’da Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık”, *Belleten*, Ankara: TTK Basımevi, s. 963-992.
- Smith, Anthony (1986). *Ethnic Origins of Nations*, Oxford: Blackwell Publishing.
- (1991). *National Identity*, London: Penguin Books.
- Sümer, Faruk (1999). *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri-Boy Teşkilatı Destanları*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.